

Bibl.
603 m

M. WILHELMI CHRISTIANI JUSTI
CHRYSANDRI,

PASTORIS-COLLABORATORIS AD AEDEM S. STEPHANI
HELMSTADIENSEM,

HYPOMNEMA HISTORICO-PHILOLOGICVM

DE

PRIMO SCRIPTO
ARABICO,

QVOD IN GERMANIA TYPIS EXCVSVM EST:

رسالة بولوس الرسول الي اهل غلاطية ☉

EPISTOLA PAVLI

AD

Hist. litt. gen.
XXI 344 15.

GALATAS.

HALAE

In Typographia Orientali Instituti Judaici. c1808ccxxxviii.

379

IN VITAM CHRISTIANAM

CHRISTIANAM

PER CHRISTOPHORUM GOTTSCHEUM

HELMSTADTIENSEM

MYSTICIS HISTORICO-PHILOSOPHICIS

DE

PRIMO SCRIPTO

ARABICO

QUOD IN CERTAINA TYPIS ENCYCLOPEDIAE

EXCERPTIS

EPISCOPO PALAVIA

MDCCCLXXXIV
K. K. 344

AD

GALATAS

HABERE

IN TYPIS GOTTSCHEI

A

SON ALTESSE SERENISSIME

ELISABETH

SOPHIE

MARIE,

LA DUCHESSE DOÜAIRIERE

DE BRONSVIC ET DE

LUNEBOURG,

NÉE DUCHESSE DE SCHLESWIG HOLSTEIN,

STORMARN ET DITMARSEN,

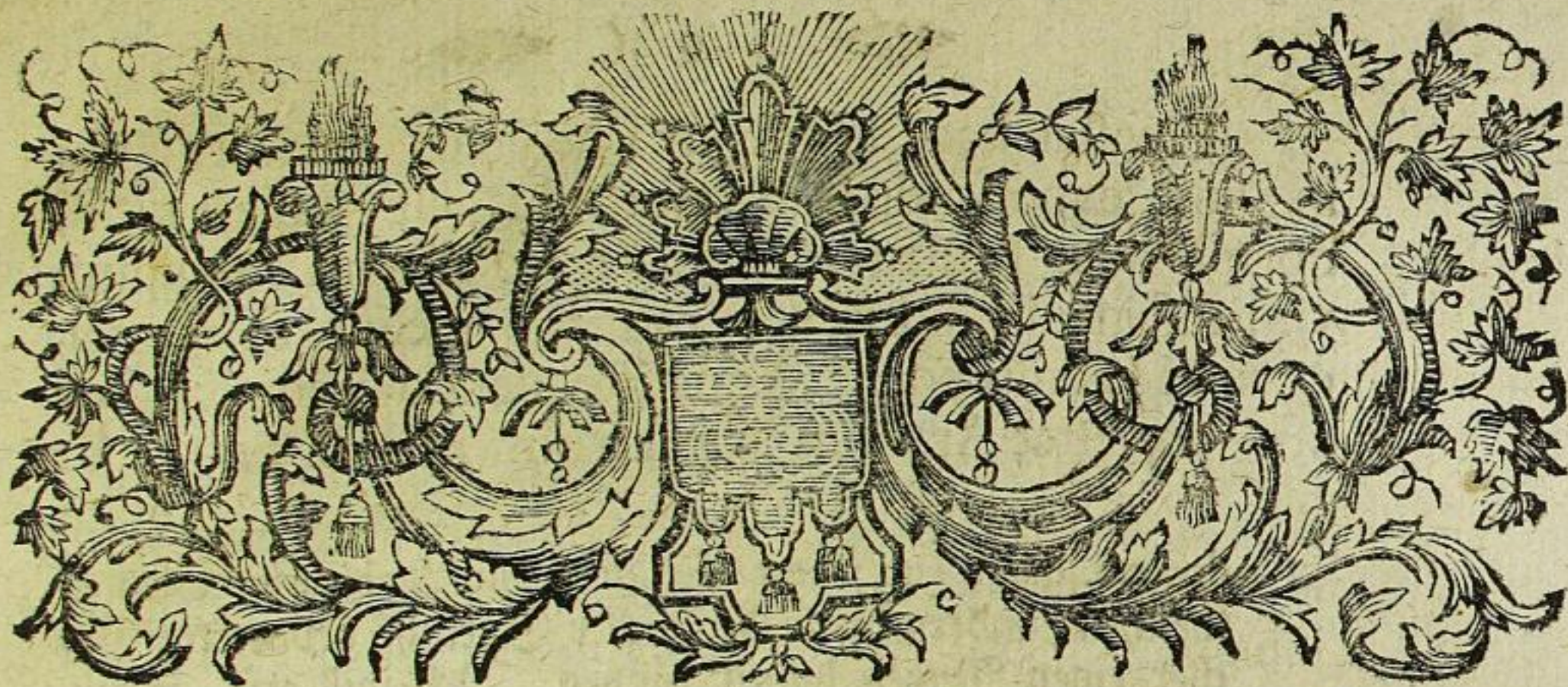
HERITIERE DE NORVEGUE,

COMTESSE DE OLDENBURG ET

DELMENHORST. ETC. ETC.

MA TRES GRACIEUSE PRINCESSE.

SON ALTESSE SERENISSIME
ELISABETH
SOPHIE
MARIE
LA DUCHESSE DOUAIRESSE
DE BRONSVIC ET DE
LUNEBURG
NEE DUCHESSE DE SCHLESWIG HOLSTEIN
STORMARN ET DITMARSEN
HERITIERE DE NORVEGE
COMTESSE DE OLDENBURG ET
DE LEMENHORST ETC ETC
MA TRES GRACIEUSE PRINCESSE

ACCESSVS.

§. I.

praestat lingua Arabica vsum egregium in Conducibilis negotio *fidem* CHRISTIANAM inter mi- lium pri- mordia nos- se, gratum est; hinc etiam stu- dii linguae Arabicae, in Germa- nia hodie haud im- pigri. feros populos *propagandi*. Si voce & scriptis impertiendum est Turcis, quid- quid bonae mentis, per reuelationem di- uinam, ex Asia ad nos deuectam, habemus; si officii est, salutiferam euangelii lucem, ex pura puta Dei gratia nobis oblatam, in coecos quosuis refundere, sicut precamur, *ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου*: Arabica lin- gua, omnibus fere litteratis hominibus extra orbem Christianum communis, aptissimum a) commercii spi- ritualis instrumentum est.

Prae-
a) Ne haec sententia mea nullo illustretur suffragio, rescribam,
quae I. H. CALLENBERGIUS (dubium, an Germaniae
potius quam Orientis ciuis dicendus sit) a. 1747. consignauit:
A docens,

❦) ○ (❦

Praestat haec vsum in Theologia Polemica, vbi ingenue exponendus ac refutandus est KORANVS, norma fidei Muhamedicae, quae tantam hominum vim fascinoit. Fit ista refutatio melius ea lingua, quae Moslemis nota, & qua iste pseudo-canon scriptus est. Praestat Arabum lingua vsum in Exegetica. Ut enim

docens, quam late pateat vsus litterarum Arabicarum, seu in welchen Ländern die in Arabischer Sprache gedruckten Bücher einen Nutzen haben können. Ich will erst, inquit, derer Dertter gedenken, da die Arabische Sprache völlig im Schwange ist. In Asien gehöret dahin im Türfischen Reiche Arabien, Soria, ein grosses Theil von der Landschaft Diarbecke; und im Persischen Reiche die Provinz Erack. In Africa wird das Arabische gesprochen in Egypten, Fez, Marocco, Algier, Tunis, und Tripoli. Zum andern will ich nun auch derer Länder Erwähnung thun, da das Arabische von allen einiger massen, von etlichen aber völlig verstanden wird. So verhält es sich insonderheit mit allen denen Provinzen, welche die Muhamedaner inne haben. Denn diese lassen ihre Kinder in den Schulen den Coran, welcher in Arabischer Sprache abgefasset ist, lernen: ihre Gebethsformeln sind Arabisch: ihre Gebeth-Bücher sind ebenfalls in dieser Sprache abgefasset. Sie lesen den Coran, oder doch einige Stücke daraus; in den Moscheen werden ihnen Arabische Predigten gehalten oder gelesen; ihre Gelehrten legen sich vornehmlich auf diese Sprache, als auf ihre Grundsprache; ihre Richter müssen die Gesetze, wornach in allerley Fällen Urtheile zu sprechen sind, aus dem Coran, und den in Arabischer Sprache Juristischen Büchern hernehmen. Was Europa betrifft, so ist die Russische Tartarey mit Muhamedanern angefüllet, und das Arabische wird von vielen verstanden, wie aus mehrern Exempeln
das

enim taceam commoda, e versionibus Veteris ac Noui Instrumenti Arabicis prona, & eo quidem largiora, quo aptior lingua Arabica, antiquitatis priuilegiis conspicua, ad exactas versiones per diuitias b) suas est, facit ea ad solidiorem linguae Hebraicae cognitionem, *tum* in deperditarum radicum inuestigatione, c) *tum* in conciliatione significationis deriuatorum paradoxae & alienae a significato radicum, *tum* in ἀπαξ λεγομένων vel rarius occurrentium vocum valore indagando,

A 2

tum

das erwiesen werden könnte. Anlangend Asien, und zwar erst das Türkische Reich, so ist in allen denen Provinzen, da die Türkische Sprache die Oberhand hat, dennoch die Arabische nicht nur den Gelehrten, sondern auch gemeinen Leuten so geläufig, wie etwa den Polacken das Latein. In Georgien ist das Arabische fast noch bekannter. Im Persischen Reiche findet man ebenfalls das, was vorhin überhaupt von den Muhamedanischen Ländern erinnert worden. Nicht zu gedenken, daß ein Drittel der Persischen Sprache aus der Arabischen entlehnet ist. Darauf folget Ost-Indien, in welchem man zwar noch gar viele Heyden antrifft, doch ist die Anzahl der dar befindlichen Muhamedaner nicht geringe. Auf der Morgenländischen Küste von Africa und den da herum liegenden Inseln sind die meisten Einwohner der Muhamedischen Religion zugehan, und in dem grossen Habessinischen Reiche wird eine Sprache geredet, welche mit der Arabischen sehr nahe verwandt ist; Ja am Hofe mag das Arabische völlig verstanden werden.

- b) Taceo de primitiuorum copia. Dico tantum de synonymorum vbertate. Leonem arabes expriment nominibus 500, serpentem 200, mel 80, ensem 1000. &c.
- c) Confer ALB. SCHULTENS *Origines Hebraeas, ex Arabiae penetralibus reuocatas* a. 1724.

tum in explicatione vocum quarundam Arabicarum, textui originali interspersarum, *tum* in restituenda significatione vocabulorum Hebraicorum amissa, huic illiue scripturae sacrae loco cum fructu applicanda, *tum* in integris locutionibus atque constructionibus, siue excusandis, siue interpretandis. De hac autem insigni linguae Arabicae ad sacrum codicem felicius intelligendum vtilitate qui dubitet, d) hodie nemo est.

- d) Postquam non solum *Bataui* LVDOVICVS DE DIEV in animaduersionibus in V. T. itemque III. Euangelistas, Actus item Apostolorum & epistolam ad Romanos, cum textu originali comparans, IACOBVS GOLIVS, ADRIANVS RELANDVS, ALBERTVS SCHVLTENS in variis scriptis; *Heluetii*, IOHANNES HENRICVS HOTTINGER, (eodem anno 1667, quo ingens ille Arabs Bochartus in lecto obiit, sed sequenti mense, Iunio nimirum, aquis extinctus.) in sinegmate orientali, FRIDERICVS SPANHEMIVS *iunior*, IOHANNES CLERICVS; *Gallus* ille in primis SAMVEL BOCHART in Geographia sacra atque Hierozoico; *Angli* EDVARDVS POCOOCKIVS in notis miscellaneis & commentariis in non nullos prophetas minores, BRIANVS WALTONVS, episcopus Cestriensis, in introductione ad lectionem linguarum orientalium, BEDWELLVS, EDMVNDVS CASTELLVS alique speciminibus suis demonstrarunt, quantum lingua Arabica ad Hebraeae perfectiorem intelligentiam conferat; Verum etiam *Germani* ANDR. ACOLVTHVS Bernstadio-Silesius, IOHANNES HENRICVS CALLENBERG, LVD. MICH. CROCIVS, IO. FRISCHMUTH, eiusque in munere successor, IOH. ANDR. DANZ, THEODORICVS HACKSPANIVS, ABRAHAMVS HINCKELMANNVS, Misnicus, cuius opera Alcoranus primum inter nostrates in publicum prodiit, HENR. HOEPPNERVS, IOH. ABRAH. KROMAYER, IOH. GOTHFR.

est. e) Ipsi Iudaei, quando haesitant, ad Arabismum confugiunt. Constitui iam solent in aliquibus academiis professores linguae Arabicae. Primus a Friderico, Electore Palatino, constitutus est, teste KIRSTENIO lib. 2. de *canone canonis* p. 5. Habentur Romae, Mediolani, Patauii, Londini, Parisiis, Lugduni Batauorum, Halae in aedibus ven. Callenbergii, & in pluribus Germanicarum Musarum sedibus typographica Arabica; satis celebrata.

Atqui eorum, quae utilia sunt, originem & progressum nosse, iuvat. Fuerit igitur haud iniucundum, recogitare, quisnam primus inter Germanos in utilissimae linguae Arabicae studio glaciem fregerit? ecquis ad usum eius inter nos divulgandum primus Arabicae linguae aliquid typis mandauerit?

HISTO-

THOFR. LAKEMACHER, ANDR. MULLER, IOHAN. HENR. MICHAELIS, CHRISTIANVS BENEDICTVS MICHAELIS, Praeceptor pridem & hospes meus, grata mente colendus, AVGVSTVS PFEIFFER, CHRISTIANVS RAVIVS, ANDREAS SENNERTVS, PAVLVS TARNOVIVS, qui euangelii Iohannis translationem Arabicam Latinitate donavit, aliique bene multi linguae Arabicae praesidia ad veritatem Hebraicam & Graecam dilucidandam feliciter adhibuerunt.

e) Hanc celebrant peculiaribus in laudem linguae Arabicae habitis orationibus THOMAS ERPENIVS, IOH. HENR. MADERVS, VITVS WOLFIVS. Iungatur his THOMAE HVNT S. T. P. oratio *de usu dialectorum orientalium, ac praecipue Arabicae in Hebraico codice interpretando*, Oxonii in schola linguarum 1748. habita, & I. A. KROMAYERI tract. *de usu linguae* (Francof. & Lips. 1707.) quem totum

❦ ❦ ❦) ○ (❦ ❦ ❦

IOH. CHRISTOPH. CLODIUM *in sua theoria & praxi*
linguae Arabicae, ablato nomine & titulo, praefationis loco
posuisse, dicitur *in Actis Historico-Ecclesiasticis Tomo I.*
Part. I. p. iii.

Nec plane inutilem esse linguae Arabicae notitiam Iuris Con-
sulto, docet Iohannes Christianus Clodius in schediasmate
de Iure Consulto Philologo. Medicorum Arabicorum metho-
dum therapeuticam cum methodo nostratium Medicorum
contulere Kirstenius, Rolfincius, Vedelius, Velschius. No-
tum est, quod GALENVS ex Arabicis codicibus maximam
partem integritati suae restitutus sit, siquidem Saeculo V.
ex temporibus ALMANSOR, principis Arabum, praestantio-
res Graecorum scriptores in Arabicum sermonem conuersi
erant. Philosophi itidem haud parum instrumento huius
linguae lucrari possunt. Annotavit RELANDVS, multa, de
quibus, quasi recens inuentis, sibi plaudit Philosophorum
familia quaedam, (e. c. ea, quae de *corpore mortuorum in-
terimistico*, seu purissimo vehiculo & habitaculo, in cras-
si corporis abiecti vices succedente, narrant, ea quae de *de-
terminatione & de necessitate hypothetica, de mundo optima
ratione fabrefacto* tradunt) iam dudum a Philosophis Arabum
proposita esse. Philologo conducere hanc linguam, nulla
eget probatione, quum nimis multas linguas nullus Philo-
logus teneat, Arabica autem lingua, quo tenacior antiquis-
simorum nominum est, eo magis ad Geographiam orienta-
lem illustrandam faciat. Nihil addam praeter hoc, *nomina
propria* plurima ignotae significationis futura esse, nisi
Arabica lingua facem ageret. Exemplo sit nomen OSMAN-
NVS, etiam in medii aevi documentis saepe occurrens, &
FERDINANDVS. Designat hoc non tam *ensem*. In voce
enim ⁵فَرَجَادٌ *ferjadon* & in plur. ⁵فَرَاجَادٌ *ferajadon*, quae *en-
sem*, cui alius non similis est, notat, est littera ⁵ج *je*, in
voce FERDIN haud obuia. Sed est nomen, descendens
a verbo ⁵فَرَاذٌ *farada*, quod notat in coniugatione I & X
incompa-

*incomparabilis in aliqua re fuit, singulari sapientia emi-
nuit, doctus, iuris peritus fuit, & quidem a participio
classis primae nominalcente faredon. Vocabulum פֶּרִידֹן*

Feridon seu פֶּרִידָן Ferdanon occurrit 2 Reg. 9, 8. Gen. 4,

*14. unicum, solitarium denotans, prout פֶּרִידִי ferdi, sepa-
ratim vnum, singulariter incomparabilem. Sic פֶּאֶרֶר valet*

saccharum praestantissimum & album. conf. CASTELLI Lex.

*Hept. p. 3060. Patet igitur, Ferdinandum significare excel-
lentissimum siue potentia, siue ingenio & perspicacia. M-*

*manachy calendarium h. e. אל & מאנאכוס luna & mensis,
seu, vt apud Vitruuium est, circulus lunaris. Alchymia h. e.*

אל & חומעלא.

HISTORIA IPSA.

§. II.

Honor a) iste tribuendus est animarum pastori *Primus li-
ber Arabi-
cus a quo-
nam edi-
tus sit?*
Schoenauiae (qui pagus, vix lapidem vnum a Nicro
fluuio disiunctus, Ladenburgum & Heidelbergam
vrbes sibi proximas habet) nempe RUTHGERO
SPEY. Hic enim, incredibilis vir industriae, eo tem-
pore, quo in Germania neglectae iacebant litterae
Arabicae, auctor suaeque ad eas colendas exstitit
popularibus suis, non solum voce & calamo, sed
etiam exemplo suo, suppeditatisque huius linguae
addiscendae adminiculis. Edidit nempe ex antiquo
Manuscripto EPISTOLAM AD GALATAS Arabice.
Immo vero catechismum fidei Christianae in idioma
Arabicum suo Marte transfudit. Ac ne quid deside-
raretur, etiam Grammaticam Arabicam litteratissimus
hic ecclesiastes euulgauit, quae quidem prima omnium
est,

est, in Germania vnquam publicatarum. §. 9. Tanta contentione primus ornamentorum Arabicorum splendorem patriae intulit, quanta deinde vix quisquam alius hoc studium iuuit. Heidelberga, celebris in Palatinatu ad Rhenum ciuitas, etiam hac de causa amabile ac sacrum in fastis Philologorum nomen est, quod ea primum libellum Arabicum, typis Arabicis impressum, Germaniae dedit. (§. 7.) Dedit autem recuperatae salutis anno MDLXXXIII, qui candidis lapillis signandus est. Post hunc annum Germanidum plures, perruptis tenebris, ad eorum notitiam pertinaci labore adspirabant, quae ante hac, in MSC. visa, stupore omnes perstrinxerant.

a) Procus Famae haud quidem fuit RUTHGERVS noster. Loquuntur omnia, quae & ipse scripta reliquit, & quae alii de eius ingenio ac vitae ratione in litteras retulerunt, eum meritum potius ambiisse, quam gloriam. Debemus ei nos tamen laudem, si omnibus iis, qui bonam rem, antea intentatam, sed multiplici cum fructu fratrum nostrorum coniunctam, atque honorem Domini nostri amplificantem, susceperunt, encomium debetur. Debemus, quia ista laus in DEVM, verum auctorem omnium bonorum, redundat. Debemus, inquam, vt gratiae memoriae testificatione alios, ad bene de erudita pietate merendum acuamus & excitemus.

Constituamus Ruthgerum nostrum ad latus IOHANNIS POTKENII, coryphaei illorum, qui Aethiopicam linguam typis mandauerunt. Prodiit quidem a 1548. Aethiopica N. T. versio (in qua tamen, quod mireris, Paullinae epistolae desunt.) Clausura huius editionis huc redit: *Hic liber impressus est Romae tempore Papae Romani PAVLI FARNESII & Patriarchae (Alexandriae) Gabrielis nostri & regis nostri. Et elaborauit opus hoc TASFAZIION MALCHESING, qui propter salutem*

tem

tem animae suae & pietatis causa Hierosolymam profectus est. Sed primum scriptum Arabicum, quod vnquam impressum comparuit, est illud, quod Potkenius a. 1513. Romae in 4. promulgauit, nempe *Psalterium Chaldaicum* (h. e. Aethiopicum) & *Canticum Cantorum*, & *alia Cantica biblica*.

Comparemus etiam RUTHGERVM illum cum MARTINO TROSTIO, academiae IVLIAE quondam, quamquam per tempus breue, linguarum Orientalium Professore. Huic laudi ducitur singulari, quod primus exstitit, qui *intra ecclesiam euangelicam* in Nouo Testamento SYRIACO scite publicando feliciter elaboraret. (Secunda enim inter Euangelicos editio Syriaci N. T. post 40 annos prodiit, nacta editorem AEGIDIUM GVTBIERIVM, Professore apud Hamburgenses meritissimum). Vulgauit id Trostius cum versione Latina, quae singulis paginis subnexa est, & variantibus lectionibus, Cothenis, anno 1621 & 1622. (Errat HENNING WITTEN, referens 1627.) Praemisit praefationem IACOBVS MARTINI, Professor Vitebergensis, itidem celeberrimus. Vocat hic TROSTIVM virum orientalium studiosissimum ac peritissimum, nouamque Syrae versionis editionem erudite correctam atque emendatam, & omnium accuratissimam. Tantum tribuit operae Trostii, vt eam componat cum opera IOHANNIS ALBERTI WIDMANSTADII, Icti & prouinciarum Austriae orientalis cancellarii, ac MO-SIS MEREDINAEI, ex Mesopotamia sacerdotis. Qui du-
 unuiri iussu & sumtibus diui FERDINANDI, Romani imperatoris, a. 1555. Viennae Austriacae Syriacum codicem, a MEREDINAEO in Germaniam allatum & imperatori oblatum A. 10. post Lutheri obitum, emiserunt. Subiicit Martini, esse quidem Trostium sequutum editionem Widmanstadianam, sed non solam, verum alias quatuor editiones, diuersis locis impressas, summa cum eruditione contulisse. Quodsi igitur laude sua non defraudatur WIDMANSTADIVS, editor desideratissimi Syriacae versionis thesauri, qua non solum Ger-
 mania nostra, sed tota etiam Europa per decem & quatuor

B

saecu-

saecula caruerat; Si TROSTIVS merito extollitur laudibus, quod vtile propositum aggressus sit, eoque intercedente Deus, omnipotens animorum moderator, animos Principum Saxonicorum atque Anhaltinorum adduxerit, vt cuperent, lucem euangelii recuperatam translationis Syriacae antiquissimae curatori editione adiuuare, liberalitatisque suae eum in finem documenta darent: Non minori profecto honore dignus est RUTHGERVS SPEY, qui linguae Arabicae inter Germanos languenti, & cum temporis difficultatibus luctanti, vitam quasi inspiravit, eamque iis, qui sacras litteras explanant, familiariorē reddidit.

Ego quidem eo minus dubitavi, hunc Ruthgeri libellum iusta laude persequi, quia consultus a me vir excellentissimus CALLENBERGIVS, respondebat: *Mir ist nicht erinnerlich, von selbiger Schrift eine ausführliche Recension gesehen zu haben.* Nec maioris in historia momenti est, praesentia posteritati tradere, quam praeteritorum factorum memoriam e documentis fide dignis repetere. Si hoc praesertim accesserit, vt diuinae providentiae vestigia in apricum producantur. Atqui linguae Arabicae notitia renascentibus studii biblici adminiculis accensenda, diuinaeque pro ecclesia curae specimen est.

§. III.

Rarissimus libellus. Liber iste Arabicus, coryphaeus librorum Arabicorum, deinceps in Germania typis inuulgatorum, quem §. 2. attigi, si non phoenicibus librorum accensendus est, admodum tamen rarus est, ac vix in centesima eum bibliotheca offendi, omnes fatentur historiae litterariae helluones. Siue non multa exemplaria formis typorum descripta sint, a) siue ea in diffitas regiones transuecta sint, siue fatum quoddam ea abstulerit, siue alia sit raritatis ratio, non inquiram, sed litteratissimo ecclesiastae Hannouerano DAVIDI CLE-

CLE-

CLEMENTI, diiudicandum relinquo, qui *bibliothecam suam curiosam & criticam, seu catalogue raisonné de livres difficiles à trouver*, galeabit ornatissimo prodromo *sur les causes de la rareté des livres*. Forte b. I. F. REIMMANNVS in MSC. *Manuductione ad librorum notitiam* (vid. eius vitam p. 174.) canones quosdam sanxit, ad diiudicandum hunc rarissimum librum facientes. *Omnes libri impressi, inquit, sunt vari, qui ab inuentione artis typographicae usque ad Saeculum XVI. sunt impressi. Item qui auctoritate publica prohibiti, combusti, expurgati, castrati, cum aliis collati, ab ipsis auctoribus vel etiam ab alio quodam erudito viro notati, correcti, aucti, additamentis quibusdam ineditis locupletati, singulares ob causas suppressi, παράδοχοι; Quorum oppido pauca excusa sunt exemplaria, qui prodierunt sumtibus auctorum, in locis dissitis &c.*

Qui cumulate proferre possem eruditorum de rariori hoc Ruthgeri Spey libello Arabico testimonia, breuitatis studiosus vnicum, Professoris linguae Arabicae in academia Lipsiensi celeberrimi, b. IOHANNIS CHRISTIANI CLODII nempe, producam, qui in suo *الْأَنْخُو الْقَرَبِي* pagina 43. plag. C 2 hunc librum raritatis nomine laudat, ita quidem: "*E Nouo Testamento ad linguae huius exercitium epistolam ad Galatas, Rudimentis linguae Arabicae, LIBRO PERRARO, iam anno 1583 Heidelbergae edito, RUTHGERVS SPEY, Pastor Schoenauiensis (rectius forte Schonauiensis) in Palatinatu adiecit.*" Tres bibliothecae sunt, in quibus hoc amoenum Arabicae litteraturae cimelium seruari, certo equidem scio. Altera est *Gothana*. Sic

B 2

enim,

enim, academiae Fridericianae decus, IOHANNES HENR. CALLENBERG mihi scripsit: Des Ruthgeri Bemühungen verdienen allerdings umständlich erwähnt zu werden. Ich fand das Büchlein im Jahr 1717 in der Fürstlichen Gotha'schen Bibliothek in meiner Jugend, und wurde durch dessen (RUTHGERI SPEY, qui nempe memorabilis argumenti praefationem opellae praefixit) pia desideria und Bemühung nicht wenig gerühret. Daher ich auch in meiner öffentlichen Rede, welche ich bey dem damaligen Iubilaeo im Gymnasio hielt, davon etwas *) anführete. Altera est bibliotheca Serenissimae Ducis Brunsvico-Luneburgensis ELISABETHAE SOPHIAE MARIAE, magni Ducis quondam nostri AVGVSTI WILHELMI, Principis pii, felicitis, optimi celsissimae viduae; Brunsvigae collecta. Est sane hic hortus librarius, hortum Luculli superans, inter ornamenta inclytae huius urbis haud postrema referendus. Clementissima illa, atque immortalitate digna PRINCEPS, uti verbo diuino, vnico verae sapientiae commentario, delectatur, atque pro grandi Dei beneficio reputat, quod is voluntatis suae declarationem minime ita adstrinxerit vni linguae, ut non potuerit ea etiam in aliis linguis declarari: Sic in primis thesaurum bibliorum sacrorum, vndiquaque conquisitorum, praestantissimum comparauit. Vides ibi selectissimos libros pietati excitandae inseruientes; Vides eos ordine dispositos, qui admiratione ac imitatione dignus est, ob commoditates, quas parit; Vides praecipue apparatus BIBLIORVM quarumuis fere gentium, quae lucem reuelationis colunt; Vides plures & rariores cuiusque populi bibliorum variis in linguis editiones; adeo ut, si quaestio sit, vbi optime appareat, *authentica Dei eloquia omnibus versionibus esse anteponenda*, responderim, *Brunsvigae in basilica*, quae dicitur der graue Hof, quippe ibi tanta versionum biblicarum copia congesta asseruatur, ut collatio translatio-

latio-

lationum cum textu inspirato ibi locupletissime institui possit. Sunt vina quaedam, quae recusant exportari, nec retinent saporis gratiam, nisi in his locis, in quibus proueniunt, gustentur. Alia est nectaris verbi diuini ratio. Exportari id etiam potest, nec omnes exspirat pristinae commendationis gratia. Manet enim sensus. Fatendum tamen est, multum dulcedini & ponderi quarundam phrasium decedere, si in alienum sermonem demigrant. Nam natiuo cuiusque linguae decore fouentur sententiae quaedam, subnixaeque certis, vt ita dicam, idiomatismi fulturis sustinentur. Dico igitur, in ista officina sacra a linguarum perito optime ostendi posse *necessitatem sacrae scripturae textum inspiratum tractandi*. In hac, inquam, bibliotheca sacra Serenissimae Ducis, nostro praeconio maioris, inter alia, quae raritate sua cara sunt, exstat etiam ille paucis visus **) libellus Arabico-Latinus RUTHGERI SPEY, de quo heic ago. Tertia est bibliotheca *Callenbergii*.

*) Haec oratio deinde publici iuris facta est, ita inscripta: IOH. HENR. CALLENBERGII *oratio saecularis* de ERNESTI PII, *Principis Saxoniae, consiliis & conatibus in munienda via doctrinae euangelicae, inter exterarum gentes vulgandae & amplificandae. Halae 1731.* Verba ista haec sunt pag. 7. 8: "Fuerunt cordati viri, qui *Reuchlini* nostri studia imitati sunt, eaque in nostram aetatem propagarunt. Sed nullo numero erant, & quae dabant, rectiora consilia explodebantur. Eo iam tempore, quo sacra in pristinum statum restituebantur, in lucem edidit quidam ROTHGERVS SPEY, *Boiardianus*, (error typographicus est, fuit enim *Bopardianus*) *epistolam Pauli ad Galatas*, arabice explicatam, vbi praefatur de procuranda editione *noui testamenti* arabica, & in *Turcarum* prouincias mittenda, tamquam optimo vulgandae religionis Christianae modo: excitatque principes *Palatinos*, *Wurtembergicos* et *Hassiacos*, ad exsequendum consilium, de amplificando verae religionis cultu suppeditatum, & sumtus denique, ad eam rem necessarios, principes conferre iubet."

**) Neque IOHANNES GEORGIUS HAGEMANNVS hunc libellum vidisse, vel audiuisse de eo videtur; cuius libellus,

qui inscribitur: Nachricht von den vornehmsten Uebersetzungen der heiligen Schrift in andere Sprachen, nebst deren ersten und vornehmsten Ausgaben (Quedlinb. 1747. 8.) ex hoc hypomnemate meo augeri meritissimo titulo potest. In sectione enim II, vbi ex instituto de *versionibus librorum N. T. in ORIENTALES linguas* agitur, pag. 56. omissam videbis, lector! *EPISTOLAM ARABICAM AD GALATAS* a RUTHGERO SPEY, obstetricantibus typis, luci datam; quam tamen & ad primas & ad principales conuersiones pertinere, nemo inficias iuerit. Ne nominatur quidem ibi laudandus Ruthgerus noster, sed sola *POLYGLOTTA Parisiensis & Anglicana*, IOH. BAPT. RAYMUNDI *IV Evangelia Arabica & ERPENII* labor tantum commemorantur. Neque in accessionibus, quas diligentia celeb. ELIAE CASPARIS REICHARDI, amici suauissimi, in den *Braunschweigischen Anzeigen* Anno 1747 Num. LXVIII & anni 1748 Num. LV. LVI. ad illum librum fecit, video hanc rariorem, quae in primiceriis est, *ARABICAM* metaphrasin attactam.

Nec in tribus illis *Tomis bibliothecae Orientalis Clementino-Vaticanae*, quam edidit IOSEPHVS SIMONIVS ASSEMANVS, Romae 1719, inuenire *Manuscriptum Arabicum EPISTOLAE AD GALATAS* potui. Quum igitur id Romae asseruari haud videatur, dubium mihi est, num illud MSC., vnde hunc libellum describendum publicis formis curauit RUTHGERVS, Romam deportatum sit? §. 7. Nee mei otii fuit, perscrutari, num hodie supersit illud MSC. & vbi loci deliteat?

Mitto iam IOHANNIS VOGT *catalogum historico-criticum librorum variorum* (Hamb. 1738), vt mentionem faciam IOHANNIS CHRISTOPHORI WOLFII, τοῦ πένυ. Hic in *Bibliotheca Hebraea*, in qua Parte II pag. 437-440. (Hamburg 1721.4.) de *versionibus bibliorum ARABICIS* disquirat, (maxime, de profectis a Iudaeorum manu) etiam silentio praeteriit SPEY-anam editionem Arabico-Latinam litterarum, ad *GALATAS* in viani reducendos datarum. §. IV.

- a) ^رسالة (risalaton) missio, legatio, quod mittitur, nuncius, breuius scriptum, tractatus, epistola, 2. Cor. 10. 9. KORAN Sura LXXII. 18. Descendit a ^رسالة misit.
- b) ^بولس (Baulusu) Paulus. Amant Arabes permutationem litterarum eiusdem organi, B. P. & vice versa. ^ברר ^בר Gen. I, 4. efferunt ^ברר pazala.
- c) ^رسول (Rasulon) Apostolus. d) ^إلى (ila) ad.
- e) ^أهل (ablon) populus, cætus hominum, quasi sub eodem ^أهل tentorio degentium. Homines, qui ad aliquem vel hominem, vel locum, vel ad regimen, professionem & testimonium, ac institutum commune pertinent.
- f) ^ألطة Galathia. Seu Gallogræcia, inter Phrygiam, Cappadociam, Paphlagoniam Bythyniamque interiacens, olim pars Phrygiæ, a Gallis occupata. Per ecclesiam Galatiæ *Lystrenses ac Derbenses* potissimum innui, iudicat clarissimus Pædagogii regii, quod Ilfeldæ floret, Rector, meus olim Præceptor, quem pie colo, IOH. IOACH. SCHMIDIVS in singulari schediasmate, Northusæ 1748, motus his rationibus: 1) quod GALATÆ in iis gentibus quærendi sint, quas Paulus ipse ante Concilium Apostolicum diuina veritate imbuerit, & quæ Act. 13. & 14. memorantur; in his autem capitibus quod Lystrensiū & Derbensium tantum fiat mentio: 2) quia Derbenses ac Lystrenses provinciæ Galaticæ tempore Claudii, quo Paulus epistolam illam scribebat, iam adiecti erant. Quod item prædicata isti subiecto bene conueniant.
- ***) Interpretatione igitur eget, vt verum maneat id, quod EDMUNDVS CASTELLVS in præfatione ad *Lexicon Heptaglotton* (Lond. 1669.) sic num. 3. docet: "Anno 1500. Hebraicæ tantum linguæ, ope laudatissimi *Capnionis*, eiusque sequacium, exiguus emicuit radius; nec non *Chaldaica*, paulo post, studiis indefessis doctissimi s. MVNSTERI. 2) Post annum 1550 faustissimis *D. Widmanstedii* in Orientem profectionibus atque curis, dialectus Syriacæ enituit exoptata cognitio. Sub idem tempus

tempus prodierunt *Biblia Complutensia*, & Regia in tribus istis linguis. 5) POST ANNUM MDC. † LITTERAE ARABICAE, STUDIIS CUMPRIMIS *M. Bedwelli* nostri, atque *Cl. T. Erpenii* LAETE AC FELICITER NOBIS AFVLSERVNT. 4) Ab anno autem 1650 longe fulgentior exortus est asterismus Lingg. *Aethiopicae, Persicae, Malai- cae*, apud nos in *Anglia*, & apud *Belgas, Armenicae, Annamaticae, Copticae*; *Turcicae*que nunc apud *Italos*, qui *Lexicon* nuper ediderunt *Italico-Turcicum*, nec non apud nos *Grammatica Latino-Turcica*, studio digniss. viri *D. Seaman* confecta est, & propediem excusura."

† Nam si non de statu litterarum Arabicarum in *Anglia*, sed generatim, de earum in republica litteraria inter Christianos Europaeos incepto cultu sermo esset: Apparet e conditione libelli Arabici, a RUTHGERO SPEY anno 1583 communicati, iam ante annum 1600 Arabicae linguae studium efflorescere coepisse. Quod ex hoc Arabico RUTHGERI SPEY, a. 1583 divulgato diagrammate computo, hoc est, HISPANOS quidem, iisque vicinos GALLOS, ITALOS quoque GERMANIS in laudabili Arabicae litteraturae tractatione praeuenisse; minime vero ANGLOS. RUTHGERVS enim noster quantum excelluerit huius linguae facultate, ex eleganti, quam adornavit, libellorum germanicorum Arabica conuersione palam est. Nec demum, postquam BEDWELLVS Anglis pulcherrima suaserat, in GERMANIA Arabica eruditio resonuit. conf. *R. Spey praefatio ad Pauli Epist. ad Galatas.*

§. V.

Ne temere de hoc libello tam honorifice §. 2. pronuntiasse videar, agite, progredimini vos rationes! quae me induxerunt, & vnumquemque circumspetum arbitrum inducent, vt credamus, RUTHGERI SPEY *epistolam Paulinam ad GALATAS* esse *primum librum*

Probatum, quod epistola Pauli ad Galatas, a R. SPEY edita sit PRIMUM

*librum Arabicum, quem Germanicorum eruditorum industria prelo commisit. Aequum est, ut ipsum RUTH-GERVM, virum optimae notae, suorumque temporum conditionis probe gnarum, audiamus, virum, inquam, plane diuersum ab iis, qui arbitrantur, famam librorum suorum non alatum fore sine plumis ostentationis. Is vero in titulo *) , & in praefatione **) ad Epistolam, qua Paulus Galatas ab errore ad sanio-rem mentem reuocare conatus est, satis declarat, ante hanc Arabicam epistolam nullum scriptum Arabicum, publicis expressum formis, conspectum esse.*

*) Confer §. 4. Ipse sub finem monet: *Haec (generatim Arabica, conf. praef.) ante hac nunquam typis euulgata, nunc primum in usum studiosorum huius linguae excuduntur.*

**) *Et haectenus, inquit, nihil ad Germaniae nostrae decoris perfectionem & absolutionem defuisse visum est, quam hae duae linguae SYRIACA & ARABICA. Quarum priorem D. FERDINANDVS, Imperator excelsae memoriae, ad ANTIOCHENI Patriarchae petitionem & usum SYRIACARVM ecclesiarum, nuper euulgauit. Cum Nouum Testamentum typis SYRIACIS, non sine ingenti laude, WIDMANSTADIO autore, exhortatore atque adiutore, Viennae excudi curaret, & magna liberalitate Christianis in Syria degentibus, apud quos haec lingua adhuc hodie in usu est, transmisit - - - RESTAT NVNC ARABICA, quae, ut latissime patet, SIC ADHVC DESIDERAT PATRONVM, QVI ILLAM TYPIS EVVLGATAM, (vt in ceteris factum est) MVNDO COM- MENDET, ET HANC Germaniae nostrae, tanquam postremum suum ornamentum, ad reliquas TANDEM ADII- CIAT. Quam sane curam, vt magnis atque piis principi- bus dignam, si VESTRAE CELSITVD. in se recipe- rent, atque hanc quoque, vt D. Ferdinandus Syriacam, TY- PIS EVVLGANDAM, animum adicerent, o quantam*
glo-

gloriam, quantos triumphos, quamque immortalem memoriam, hac unica re per totum fere terrarum orbem sibi acquirerent!

1) e testimonio Ruthgeri ipsius.

Interiectis duobus foliis: *Habemus hodie, PIENTISSIMI PRINCIPES!* ex singulari Dei clementia in nostra Germania totius fere mundi linguas praecipuas, quae etiam publice in academiis atque scholis, typis euulgatae, docentur. *HAEC VNICA TANTVM, NOSTRAE GERMANIAE, VELVT ARABICA CORONIS, ADHVC DEEST,* quae, ut est inter reliquas omnes maxima, sic quoque publicationem eius magnis & Christiani nominis praecipuis principibus reseruatam minime dubito, per quam - - - nunc quoque in late regnantis Turcae regionibus per Africam, atque Asiam Dei beneficentia ex nostra Germania, per vestram liberalitatem, primum effulgeat.

Deinceps: *Et ut tandem finiam, ne opus hoc, grauissimi PRINCIPES!* vel impossibile, vel propter nimios sumtus difficile videatur, ego adeo tenuis fortunae homuncio, ut in diem viuere cogar, praeterque libros ac liberos nihil possideam, specimen tamen aliquod huius rei edere volui, quo vel saltem ad ulteriora pergentibus viam commonstrarem.

AD LECTOREM: Quum vidissem, candide lector! Germaniam, dulcissimam nostram patriam, non solum variis atque utilibus scientiis, verum etiam praestantioribus linguis, ut sunt Hebraica, Chaldaica, Syriaca atque Graeca, esse instructam & exornatam, *ET VNICAM* illam *ARABICAM*, quae hodie per totam Asiam atque Africam, nec non in magna parte Europae inter Turcas aliasque gentes in usu est, & in qua non tantum excellentissimos Medicos, verum etiam Philosophos atque Theologos scriptos habemus, ad complementum huius honoris deesse; *NEMINEM*que inter doctos, qui hanc linguam diligenter excoluerunt, & ad nos usque propagarunt, *ADHVC EXSTITISSE, QVI EAM TYPIS EVVLGANDAM CVRARET:* Ideo - - - operae pretium me facturum esse existimaui - - - *QVOD SANE, VT ANTE ME IN*

C

GER

GERMANIA NULLVS TENTAVIT, sic quoque opus fuit
 magni laboris. - - - Vale, amice lector! & hisce meis
 PRIMITIIS IN HAC LINGVA ad tui aedificationem utere.

§. VI.

2) E con-
 paratione
 annorum,
 quibus re-
 liqui libri
 Arabici e-
 diti sunt.

Nec quisquam liber Arabicus notus est, qui in
 Germania ante hunc, quem laudavi, stanno typogra-
 phico descriptus sit. In qua sententia etiam rerum A-
 rabicarum peritissimus IOH. HENR. CALLENBER-
 GIVS, olim auditor SALOMONIS NEGRI, *Damasce-
 ni*, doctissimi Arabicae nationis viri, editisque decem
 libris Arabicis, (vid. catalog. instituti Iudaici Halen-
 sis,) longe celeberrimus, calculo suo me confirmavit.
 Scribebat enim ad me vir humanissimus: Ich entsin-
 ne mich nicht, etwas Arabisches, so vor Ruthgeri
 Büchlein wäre in Deutschland gedruckt worden, an-
 getroffen zu haben. Ut illud, quod dixi, magis pa-
 tescat, age! indicem quendam exhibeamus scriptorum
 Arabicorum, typis excusorum, quae historia litteraria
 tamquam vetustissima annotavit.

Anno 1505. PETRVS DE ALCALA edidit *grammati-
 cam Arabicam*, ita inscriptam. *Arte para ligera-
 mente saber la lengua Arauiga*. Item *dictionaryum
 Arabico-Hispanicum*. Granatae 1505. *Hispanicis
 litteris, teste PETRO KIRSTENIO in vitis euan-
 gel. 4.*

Anno 1516. AVGVSTINI, Nebbiensis episcopi, *Psalte-
 rium Hebraice, Graece, Arabice & Chaldaice, cum
 tribus Latinis interpretationibus & glossis, siue
 OCTAPLVS PSALTERII*. Genuae 1516. mense
 Octobri prelo typographico perfectum est.

Scri-

Scribit RUTHGERVS SPEY in praef. ad epistolam ad GALATAS: *Propagationem linguae Arabicae haecenus apud nos remorata esse, certum est, quod nulla potuerint apud nos haberi exemplaria, ex quibus haec lingua commode potuisset perdisci. Praeter enim Augustini, Nebbiensis episcopi, Psalterium nihil vspiam (Germaniam innuere videtur, non Europam) in hac lingua impressum exstat, quod tamen ipsum Psalterium sic negligenter impressum est, ut ipsi ARABES vix legere possint.*

Hoc Psalterium NICOLAO CLENARDO in manus incidit. Verbis IOH. HENR. CALLEBERGII id enarrare malo, qui eius circa Mubamedanorum ad CHRISTVM conuersionem conatus descripsit Halae 1742 Partic. I. pag. 4. 5. *”Studio, inquit, ardebat aliquid consequendi scriptum litteris Arabicis, quas nondum viderat (natus erat Clenardus anno circiter 1496). Interrogat DANIELEM BOMBERGIUM, num quis esset Venetiis Arabicae linguae peritus? Respondet ille, medicos quosdam reperiri inter Iudaeos, qui AVICENNAE scripta Arabica legant. Protinus ita exsultat gaudio CLENARDVS, quasi iam linguae partem teneat, quod in orbe nostro non desint illius gnari. Promisit BOMBERGIUS, se paginas aliquot e Venetiis missurum esse Arabicas. Interea adolescens ex numero quatuor collegii Scholastici conuictorum, linguarum itidem amore captus, PSALTERIUM nanciscitur NEBIENSE, latine, graece, hebraice, chaldaice & ARABICE scriptum. Laetus aduolat ad CLENARDVM, non ignorans, litterarum illarum notitiam pluris ab ipso putari, quam optimum sacerdotium, Iam sibi beatus videtur CLENARDVS, iam praeter Arabicum sermonem ei frigent omnia. At nemo eum Louanii poterat elementa illius docere, nec ullus ibi exstabat libellus, Arabica enarrans rudimenta. Commisit nomina propria Psalmi 83 & aliorum; & sub hoc labore hacque rimandi diligentia omnes linguae huius litteras notitia comprehendit.”*

A. 1538. WILHELMVS POSTELLVS grammaticam Arabicam publicauit.

A. 1551. Pentateuchus Hebraice, Chaldaice, Arabice, Persice. fol. Constantinopoli.

A. 1574. BONAV. CORNELII BERTRAMI *comparatio Grammaticae Hebraicae & Arabicae*. Vignon.

A. 1582. IACOBVS CHRISTMANNVS litterarum Arabicarum formas typis exscribendas curauit, sub titulo *Alphabetum Arabicum*. Neapoli 4.

Haec singula extra Germaniam edita sunt. In Germania editorum autem primicerius est libellus iste, quem saepius nominavi. Nempe

A. 1583. RUTHGERI SPEY scriptum, cuius frontem §. 4. proposui. Omissum id est in celeberrimi CALLENBERGII *specimine bibliothecae Arabicae*. Halae 1736. R. SPEY tamen nominatur in eius *indice rerum Arabic.* p. 4. itemque in A. Pfeifferi *Critica Sacra* Cap. X. p. 296.

Subsident infra hunc annum sequentes :

1591. *Quatuor Euangelia Arabico-Latina*, cum figuris ligno incisis iuxta figuras Tempestae. Romae, typis Mediceis fol. Hanc editionem interdum *ἑρμηνείαν*, ac multo meliores paraphrases illa alibi reperiri, ISAACVS monet CASAVBONVS *Exerc. 15. n. 12. p. 388.*

1592. ALHAAGSIBI *grammatica Arabica*. Romae. Vide Kirst. *gramm. Arab.* (Lugduni Bat.) lib. 3. p. 7.

1595. *Specimen Characterum Arabicorum*. Lugd. Batauorum.

1608. PETRI KIRSTENII *tria specimina Characterum Arabicorum, seu oratio dominica, ex vetusto Codice MSC. arabisco Caesareo transcripta*. Breslae fol.

1608. PETRI KIRSTENII *liber primus seu Orthographia & prosodia Arabica*. Breslae.

1610. - - - - *liber secundus seu etymologia Arabica.*

rabica. fol. Breslae. Itemque *liber tertius* seu *syntaxis Arabica*. fol. Idem edidit *Vitas quatuor euangelistarum e codice MSC. arab. Caes. erutas*. Breslae typis Arabicis & sumtibus auctoris. fol. Itemque *Psalium L & Alcorani* caput primum.

1609. *Particulam AVICENNAE*.

1611. *Epistolam IVDAE*. (Vide infra pag. 25.)

1613. THOM. ERPENIVS, excitata eleganti typographia, *thesaurum grammaticum* edidit, recusum Lugd. Batau. 4. cura Alb. Schultens 1748.

1616. *Integrum N. T.* Lugd. Batau. 4.

1620. *Rudimenta linguae Arabicae* communicavit, 1628 recusa. Sed haec haectenus.

§. VII.

Depromsit *) RUTHGERVS *Manuscriptum Arabicum, epistolam ad Galatas continens*, e bibliotheca HEIDELBERGENSI, suafu RVDOLPHI AGRICOLAE Saeculo iam XIII erecta, per totam, quaqua patet, Europam celeberrima, 39 annis ante, quam hic incomparabilis thesaurus ab exercitu Caesareo direptus, ac partim Romam **) translatus, partim in manus priuatim viuentium dilapsus, partim equis substratus, eheu! est. Tu etiamnum Musis Germanicis fatalis ac deplorandus audis, anne 1622! Instruētissimus iste apparatus, vti numerum 60000 librorum excedebat, sic in primis manuscriptis ORIENTALIS ***) litteraturae, & ARABICIS praecipue abundauit. Si non tam multa alia emolumenta illam bibliothecam, in famae theatrum productam, aeternitati commendassent: hoc vnicum, quod primum scriptum Arabicum, prelo concredendum suppeditauit, insigne prorsus esset.

HEIDELBERGENSIS *suppellex librarius* fuit promus condus.

*) Meretur ipse, qui audiatur : *Cum nuper, inquit, in Bibliotheca Illustrissimi Principis LUDOVICI Palatini Electoris &c., quae omnium generum scientiarum ac linguarum libris instructissima est, in ordinandis TALMUDICIS libris, essem occupatus, & incidissem in aliquot codices vetustissimos manuscriptos ARABICOS, quorum non contemnendus thesaurus, non tantum in Medicis vel Mathematicis disciplinis, verum etiam Sacris in ea Bibliotheca conseruantur, operae pretium me facturum existimaui, si non solum ad hos typis euulgandos pios ac fideles principes, ut ex praefatione videre licet, commonefecissem, sed aliquem quoque, praecipue ex sacris eligerem, quem euulgatum, studiosis huius linguae communicarem. Placuit igitur ad hanc rem, ut maxime idoneam ac piam, EPISTOLA PAULI AD GALATAS. Cui adieci sex primaria Christianae religionis capita.*

**) Pontifici enim Romano maximam partem huius bibliothecae, accessione instructissimi illius thesauri librarii *Laurisbamensis* auctae, a Duce Bauariae donatam esse, refertur ab HENR. ALTINGIO in *Histor. Palat. MSC.* apud Hottingerum H. E. N. T. Saec. XV. p. 43. 44. et LOMEIERO de *bibliothecis c. 10.* (in *Schmidii* access. altera ad collect. *Maderi* p. 201.) Conf. FRID. SPANHEMII, Iunioris, introd. ad *histor. sacr. utriusque testamenti* p. 475. TENZEL *monatl. Unterredung.* a. 1690. p. 63.

**) Liceat haec verba adducere, quibus IANVS GRVTERVS *Heidelbergam*, nobile illud renatae Philologiae domicilium, ornat. Hic bibliothecarius Palatinus, (qui sub nomine GVALTHERII latitare voluit) Libro II Chronici Chronicorum Politici, ubi academias recenset, pag. 1257. sic refert: "*HEIDELBERGA non tantum censetur & optime passim audit ob academiam & Electoris Principis aulam, sed etiam ob Bibliothecam Palatinam, dedicatam primum ab OTTONE HENRICO Electore, auctam vero egregie sub FRIDERICO IIII liberalitate VLRICI FVGGERI; adeo ut facile libris*

bris manuscriptis Hebraicis, Graecis, Latinis, & quidem potissima sui parte authenticis omnem prouocet EVROPAM."

Idem *Libro II. Chronici Ecclesiastici* pag. 1306. **VLRICVS FVGGERVS**, Raimundi filius, *litterarumque admirator vnicus, qui Palatinatui praeter insignem bibliothecam, MILLE ALIQVOT voluminibus MSS. Graecis, Latinis, Hebraicis spectatissimam, XV aureorum Rhenensium legauit milia, instruendis quinque Studiosis.*

Insigni vsui reip. litterariae fuisse hanc bibliothecam, constat. Suppeditauit e. c. Petro Kirstenio id, quod 1611 sub hoc titulo edidit: *Epistolae Iudae ex MSC. Heidelbergensi Arabico, ad verbum translata.* Breslae typis Arabicis & sumtibus auctoris in officina Baumanniana. fol.p.23. Exstitit in eadem *Nouum Testamentum SYRIACVM*, anno 783 manuscriptum, ex quo doctissimus & multarum linguarum peritissimus **EMANVEL TREMELLIVS** quam plurima in exemplo Viennensi (conf. §. 2. Schol.p.9.) correxit, teste Ruthgero Spey in praef. ad ep. ad Galatas.

****) Ruthgeri verba huc faciunt: *Inter quam plurimos & praeclarissimos, in omnibus scientiis atque linguis auctores, quibus HEIDELBERGENSIS bibliotheca (vt de Wirtembergensibus & Hassiacis, non minus celebrandis, taceam,) est refertissima, multi quoque tam sacri quam profani ARABICI habentur codices & vetustissimi atque celeberrimi; nec non elegantissime manu scripti, quos non sine summa tum admiratione tum delectatione mihi nuper, (cum - -) videre atque inspicere contigit. Et quis scit, ILLVSTRISSIMI PRINCIPES, vt vestrarum familiarum nomen semper fuit celebre, in profligandis Turcis, nunc quoque omnium celeberrimum futurum sit in propaganda vera atque Christiana religione inter ipsos Turcas. Et ideo DEVS videri possit non sine singulari prouidentia ARABICVM illum THESAVRVM, qui non sine magnis sumtibus, EX IPSIS QVASI TERRARVM FINIBVS AD NOS COMPORATVS EST, in vestris Bibliothecis ad hunc usque diem voluisse conseruare.* §.VIII.

§. VIII.

Auctoris
RVTHGERI
SPEY
patria,
praeceptor,
munia, for-
tunae.

Dignus esset RVTHGERVS, pater linguae Arabicae in Germania, non minus, quam IOHANNES REUCHLINVS (cui Hermannus Barbarus nomen Capnionis imposuit) Hebraearum litterarum fuscitator, ac rudimentorum a. 1506 editor, vt vita eius iusta descriptione percenseretur. Quae ego quidem heic non praetermittenda esse puto, haec sunt:

- 1) Palatinatum Rheni, qui nobis dedit PHILIPPVM MELANCHTHONEM, Bretteniae natum, (communem, totius ecclesiae purioris doctorem, & instauratorem litterarum humaniorum in Germania tum exemplo suo & auctoritate, tum institutione tam felici, vt verissime dici queat, nullius litterati eruditionem & ingenium rebus ad religionem pertinentibus magis profuisse,) etiam hoc decus orbis eruditi nobis donasse. Vitalem enim auram primum hausit *Bopardiae*, in pago forte minori istius prouinciae; qui in mappis geographicis a me non repertus est.
- 2) Elegantioribus primo litteris, vt ipse erat ingenio amoeno & eleganti, animum perpoliuit, quae magnum deinde ornamentum eruditioni eius theologicae addiderunt. Capacissimum eius ingenium, intra vnus scientiae ac linguae spatia contineri nescium, per longum, qua patet doctrinarum & linguarum orientalium campus, orbem circumtulit. EMANVEL TREMELLIVS *piae memoriae*, inquit, *in Hebraicis atque Chaldaicis olim mihi Praeceptor charissimus fuit.*
- 3) Schonauiae prope Heidelbergam, caput Palatinatus inferioris, sapientiae diuinae doctor fuit.

4) Com-

- 4) Commemorat item ipse, a doctissimis simul atque piissimis viris, IOACHIMO STRUVIO a GELNHAVSEN, Doctore medico & bibliothecario, & CONRADO LAVTENBACHIO, Theologo, (nomine Principis Electoris) Heidelbergam se vocatum esse, ut libros Talmudicos in ordinem redigeret.
- 5) Praeter libros ac liberos nihil se possidere, tenuisque fortunae homuncionem se esse, dicit, de iuuandis tamen optimis litteris, atque animabus infidelium ad CHRISTI agnitionem perducendis maxime sollicitum. Patres patriae, Principes sui temporis pios ac fideles, se in praefatione Ep. ad Galat. commonefuisse, scribit, ad codices manuscriptos arabicos sacri argumenti, qui in Heidelbergensi bibliotheca asseruarentur, typis euulgandos. Deus ditissimus credit nobis tamquam depositariis, administratoribus & trapezitis vel plura vel pauciora talenta. Ex singulis tamen, immo ex vnico lucrum spirituale capiendum est. Qui facit diuites & pauperes, etiam per pauperes vsuram duraturam praestare nouit.

§. IX.

Haud ingratum fore lectori, reor, si ideam celebratissimi codicis heic exhibuero. Post titulum, qui ^{Delineatio} _{libelli.} vnum capit folium, sequitur

I. Praefatio ad Serenissimos & Illustrissimos principes, Palatinum, Würtenbergensem & Hassiacum; quae implet folia 7, & quia memorabilia multa istius saecula continet, seorsim mereretur edi.

II. Ad Lectorem. (plag. I.)

D

III.

III. Folium Hebraicis litteris, interiecta tamen scriptura Arabica, consignatum. Sunt eae tales, quales ferebant ista tempora.

III. EPISTOLA AD GALATAS, quae complet folia 15, & seorsim in singulari pagina, omiſſis vocibus, quas §. 4 vidimus comites, بِسْمِ الْاَلْبِ وَالْاَبْنِ وَالرُّوْحِ الْقُدُّوْسِ hunc sibi praefixum titulum habet, punctis vocalibus non animatum:

مرسالة ابي اهل غالطية وهي في العرد الاربعة

Hoc est: RISALATON ILA AHLI GALATI-JATI. VAHI FI-LARDIN-ARRABETIN.

Exhibui titulum litteris, quae hodie in typographeis nostris usitatae sunt. In RUTHGERIANO libro ipso tam tortuose pictae sunt litterae, & abbreviaturis subinde mirabilibus ita obscuratae, ut Oedipo saepe opus sit, certusque sum, totam hanc epistolam ad Galatas non a quouis linguarum Orientalium tirone legi posse. Omne enim initium rude est. Quam rudes & inconcinni erant vel Germanicarum & Latinarum litterarum typi, breui post inventam artem typographicam? Quando comparo hos ductus Arabicos, in Ruthgeri libello conspicuos, cum ea scriptura MALAICA, quam in charta rubra mihi a IOH. HENR. SCHVLZIO, *Fridericianae pridem Prof. & Arabicae linguae non minus quam Graecae peritissimo*, ostendi memini: longe certior fio, MALAICOS & ARABES litteris communibus uti. Non falli me credo, si modo posita verba arabica sic vertam: *Epistola ad gentem GALATIAE. Et illa (est) in ordine quarta.* Prioris voces vide §. 4. iam expositas. Haec addo de posterioribus a) وَهِيَ VAHI & ILLA est pronomen, personale separatum, relatiuum. b) فِي

b) في *fi in* praepositio. c) ⁵أردون *aridon* seu ^{3 6}أردون *ardon* significat *LOCUM ad coniunctionem cervicis spatularum, & generatim ordinem, sedem.* d) Ultima vox est Hebraica ⁵רביעי *RABEON, quartus, cum articulo praepositivo* אל, ob sequens *ר* absorbendo, ^{3 6}רביע *rabaa* denotat *quartus* fuit. Encliticum *in* signat *Ablat. Dat. & Gen.*

Versio Latina textui Arabico ex aduerso posita est. Succedit catechismus seu sex praecipua nostrae religionis capita.

- V. Decem praecepta & decem verba ex 5. capite Deuteronomii. Itidem Arabico-Latina.
- VI. Symbolum apostolorum. Arabico-Latinum; vt sq.
- VII. Oratio dominica.
- VIII. Baptismus.
- VIII. Sacrosancta Christi coena.
- X. Ecclesiae claves.
- XI. Sequitur compendium Grammatices Arabicae foliis 17.

Et haec omnia (Arabica), inquit, vt a studiosis melius legi atque intelligi possint, & ad uberiores cognitionem huius linguae viam praemonstrarem, adieci quoque in fine huius opusculi compendium Grammatices, in quo paucis, quae ad lectionem attinent, & ad rem grammaticam, annotavi. Praecipua siquidem haec lingua cum Hebraica atque Chaldaica, (tamquam suis fontibus) habet communia, ita, vt, qui has duas bene cognitae habeat, non multum illi laborandum sit in discenda Arabica, modo lectionem teneat.

Sistit I. Alphabetum Arabicum. In quibusnam momenti discrepent istae litterae ab hodiernis, nimis longum foret recensere, & tamen obscurum

maneret, sine pictura. Hoc compertum, si, uti alias, sic heic hebraicas litteras fingo in dorso suo iacere, faciliorem euadere litterarum arabicarum cognitionem seu lectionem.

Deinde II. agitur de PUNCTIS A) *Essentialibus*, quae distinguunt figuras litterarum B) *VOCALLIBVS*, quae faciunt ad formandam lectionem.

Ea sunt a) *SIMPLICIA* *Patha*, *Chesre*, *Tzun*. (ultimum hodierni grammatici vocant *Damma*.) b) *COMPOSITA TENVIM*. *Nassab*, *Ger*, *Rapha*. (Hodierni vocant *Nunnationem*.) c) Alia *DVO PUNCTA*: *Tesdit* vel *Trehiph* seu *Tzehiph*, duplicans sonum litterarum, super quas ponitur, *Gisme* i. e. *retractio*. Fungitur id vice *Scheva* Hebraeorum. Deinde *Ruthgerus* adfert quaedam de singulari quodam legendi modo Arabum recentiorum, euphoniae causa immutato. Post haec regulas lectionis, & ad lectionem pertinentes suppeditat. Repeterem heic eas, nam dignissimae mihi videntur observationes, nisi deesset spatium. Sequitur explicatio quarundam abbreviaturarum. Index litterarum seruilium, & characteristarum; utilissimus tironibus sane, ac dignus, qui pluribus grammaticis libris infereretur.

C) DE PARTIBVS ORATIONIS

aa) De *VERBO*. Terminos Grammaticorum technicos etiam Arabice citat. e. c. Actiuum vocatur *mutadium*, Neutrum *larmum*, Passiuum *maghul*. Singularis *Muphred*, Dualis *Tethnetb*, Pluralis *Gemah*. Tertia masculina *Chaib* 3. fem. *Chaibet*, 2. masc. *muhateb*, 2. femin. *muhatebeth*, prima communis *nepes muthlema*. Praeteritum *Matzi*; Participium agens *Phail*; Partic. passiuum *Maphul*; Imperatiuus primus, quum imperat, *amr*. Imperatiuus 2, quum prohibet, *nebi*. Infinitiuus *matzdar*, Futurum *matzarbu*. bb) De *NOMINE*. cc) De *HERPH*, sub quo comprehenduntur reliquae partes. In fine aliud exstat alphabetum Arabicum. Ni fallor, cognationem non plane nullam id habet cum alphabeto

beto

beto Arabico *Cufico*. Quae quidem Cuficae litterae vulgaribus perfectiores habentur. Alii autem Cufenses pro imperfectioribus reputant, cum CORN. DIET. KOCHIO in *diss. de fatis studiorum apud Arabes*, qui tradit *Abu Ali Ebn Moklab* antiquos illos & rudes characteres Cufenses cum longe elegantioribus permutasse, teste ELMACINO *libro III. H. S. p. 205*. Exhibet eas CHARDIN in descriptione itinerum suorum. Originem earum Muhamedani ab ISMAELE ex Hebraea litteratura repetunt, exceptis Persis, qui inuentio- nis honorem VARAH, h. e. τῶ JERAH tribuunt. Conf. LVD. DE DIEV *rudimenta linguae Persicae*, quorum ve- rum auctorem esse ELICHMANNVM testatur GRAVIUS in *paneg. 1. ling. Orient. p. 12*.

Iam supra §. 2. p. 7. 8. dixi, hanc Grammaticam Arabicam esse primam earum, quae ex officinis typographicis Ger- maniae exierunt. Si CLENARDI labores typis publicati essent: huic potius illud insigne tribueremus, quam Ruthgero. Iste enim NICOLAUS CLENARDVS, (§. 6. supra) qui tam studio incredibili Arabicam lin- guam addidicerat, quam cordatos viros ad Muhame- dici erroris oppugnationem vehementissime epistolis hortatus fuerat, confecit prius, quam Ruthgerus, Gram- maticam Arabicam, iam ante annum 1542. Exstat ea *Manuscripta*, quod notari velim, in Hispania. Vid. ALMELOV. *biblioth. prom. p. 13*. & AVBERT. MI- RAEI *Elog. Belg. p. 129*. Annoto heic, in subtilissi- mis Grammaticorum Arabicorum numerari ABÛ L- ABBAS AHMED, atque MALECK.

§. X.

Subiiciam non nihil de epistola ad GALATAS
(§. 9. num. 4.) Et quidem

*Observatio-
nes de ep.
ad GAL.
Arabica.*

D 3

I. De

I. De Arabica conuersione. Num ea RANCATVM (de quo videatur Mabillon in itinere Italico) an SAADIAM GAONEM, Iudaeum Aegyptium, (teste Hieronymo) cuius scripta varia recenset Buxtorf in bibliotheca Rabbinica, & I. C. WOLF in *Bibliotheca Hebr.* P. I. p. 932-937. & P. II. p. 439. an NESJULAMAM, filium Azalkefati (qui, ex sententia Erpenii, euangelia e Graeco idiomate in Arabicum conuertit,) an alium quendam agnoscat auctorem, haud facile definiuerim. Quidquid autem de auctore versionis N. T. Arabicae sit; hoc saltem extra dubitationis aleam positum * ERPENIO est, multis abhinc saeculis N. T. in Arabum sermonem translatum esse.

*) I. GERHARDVS in *Analectis in Matthaeum* p. 20. antiquitatem versionis N. T. Arabicae inde etiam colligit, quod codex MSC, quo Erpenius e bibliotheca academica Leidensi usus est, exaratus fuit in monasterio Iohannis in Thebaidos deserto a. aerae Diocletianae 1059, id est Christi 1342, qui ipse tamen codex descriptus fuit ex alio exemplari, & hoc rursus ex alio, ceu ex clausula eiusdem patet.

II. De VERSIONE, quae Arabico idiomati adiuncta est, LATINA. Pressissimam versionem Ruthgerum non * exhibuisse, quilibet, Arabicarum litterarum gnarus, facile animaduertet. E. c. in exordio statim vertit: *epistola ad Galatas*, quum vertere debuisset sic: *epistola ad ECCLESIAM JSI seu coetum Galatiae*. Ac difficillimum sane sit, sine subsidiis bene Arabicari, si vel maxime velles ad Cleanthis, vt aiunt, lucernam elaborare.

*) Sed fatetur hoc Ruthgerus ipse: *Adisci, inquit, etiam specimen aliquod translationis, non vt tamquam perfectam hanc*

hanc studiosis velim obtrudere. (Quid enim quis perfectum praestare posset in hac lingua, adeo peregrina, & quae per totam Germaniam vix paucis sit cognita?) Studui tamen propter rudiores, quantum potui, verbum reddere verbo: Vbi vero verba fuerunt obscuriora, ut illorum propria & genuina significatio sine Lexico (quo adhuc caremus) inuestigari non potuerit, sensum potius reddidi, quam verba. Pro labore vero meo satis mihi erit, si aliquos peritiores, me qui nunc latent, ad aemulationem prouocatos induxi, ut, quod a me inceptum vel saltem delineatum est, perficiant, & huius linguae vberiore cognitionem nobis tradant.

II. De DIVISIONE. Alia est in hac Arabica versione, quam in nostris N. T. Graecis editionibus, segmentorum ratio. Caput II. incipit ibi, vbi in Graeca editione Caput II, 4. inchoatur. Caput III. auspiciatur, vbi in fonte authentico Capitis III. comma 5. legimus. Capitis III. exordium est, vbi Graecus sermo versum 15. capitis tertii agnoscit. Caput V. inchoatur cum eo Graeci textus tmemate, quod capitis quarti versum 12. inchoat. Caput VI. primordium suum capeffit, vbi in oratione primigenia capitis quinti comma secundum notatum conspicimus.

III. De ADDITAMENTIS ἀγχαίφois. Exstant in hac versione Arabica epimetra quaedam, quae in Graecis exemplaribus haud reperiuntur, adeoque nec pro diuinitus dictatis habenda sunt. E. c. initium versionis Arabicae sic habet: *In nomine patris, filii & Spiritus Sancti, Dei vnici. Epistola ad coetum Galatiae; & illa est ex ordine quarta.* Praefamen hoc, boni ominis causa praemissum, congruit cum phrasi, a qua omnia Corani capita
exor-

exordium sumunt بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
in nomine Dei miseratoris misericordis. Haec formula pro tessera superstitionis Arabum Muhamedicorum habetur. In fine haec adiecta sunt verba, quae in exemplis Graecis itidem deficiunt: *Finit epistola ad Galatas, scripta ex Roma, & missa per TITVM discipulum eius. Deo gratias sempiternas!*

In versione Syriaca hoc affumentum deest. Habet enim non nisi ita:

ܡܠܟܘܬܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ
 ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ ܕܥܝܠܐ

Propter hoc non solum discrimen, verum etiam alia in hac Arabica versione, Syriacis parum vicina (quae singula heic recitare, non patitur institutum meum) existimo, hanc versionem Arabicam epistolae Galatis scriptae, e Syriaco sermone haud factam esse; quamvis Isaac Casaubonus de totius N. T. versione Arabica haud dubitauerit pronuntiare, *eam ut plurimum e SYRIACA translatione versam esse.* Vid. Exerc. XVI. ad Ann. Eccles. Baron A. 34. §. 73. p. 606. Subit mentem, Iudae 13. ἀστῆρες πλανῆται, a Syro reddi *seductrices* stellae. Secus ab Arabe, & melius quidem, *caliginosas.* Subscriptio Syriaca sub 1 Cor. habet: scripta PHILIPPIS. Sed Arabica versio in subscriptione refert, hanc ad Corinthios epistolam *Ephesi* scriptam esse, quod ipsum melius conuenit cum 1 Cor. XVI. 8. & C. XV. 31.

V. De translatione LVCIS quidpiam affundente locis quibusdam epistolae ad Galatas. Interpretationi haec versio inferuit, & confirmationi notionum. Ne desit exemplum: amicas manus porri-

porrigit difficili illi loco Gal. II. 19. ἐγὼ δια νόμου νόμῳ
κ.τ.λ. haec conuersio Arabica : *Sed ego iam mortuus
sum legi PRIORI, per POSTERIOREM legem, ut uiuam
Deo ; & cum Christo crucifixus sum, ut non ego
uiuam, sed Christus habitans in me.* Videamus etiam,
quomodo versio Arabica se habeat in nodo illo Gor-
dio huius epistolae, cruce illa interpretum, nempe
Gal. III, 20. ὁ δὲ μεσίτης, ἑνὸς οὐκ ἔστιν, ὁ δὲ Θεὸς εἷς ἔστιν.
Et addita est lex per angelos, per eum, qui fuit me-
diator eorum constitutus in eis. *Sed non est media-
tor vnus. Deus autem وَحْدٌ هُوَ (Wahhad hu) vnus
ipse.* Verbum ζωοποιῆσαι reddit Arabs largitionem sa-
lutis. Si lex fuisset tradita, *per quam daretur SALVS
لِّ خَلَاصٍ* alchalaz. Vid. E. CASTELLI *Lex. Hept.* p. 1262.
Gal. IV. v. 25. συσχοιχέϊ τῆ νῦν Ἱερουσαλήμ κ. τ. λ. Sicuti Sara
Hierosolymam τὴν ἄνω, h. e. Iebusiticam illam, qualis
sub Melchisedeco erat, nempe liberam, notat, haec
vero euangelicam ecclesiae periodum adumbrat: Sic
HAGAR *consentit omnino Hierosolymae illi humili terre-
stri* (sub iugo cerimoniarum Leuiticarum gementi.)
ἔ̄ facit opera seruitutis ipsa ἔ̄ filii eius. Haec ver-
ba, quae Rich. Bentleius, Io. Millius, Lud. Küsterus,
pro inserto glossemate venditare ausi sunt, in versio-
ne heic, ecce! expressa. Adhibet vocem وَقْتًا (veta-
Sa) verbi شَا, conuenientis cum Hebraeorum שוה,
adiicitque كُلًّا (kullaja) omnino, prorsus. Denotat
vero سَوَاءً sauaon AEQUALIS, RECTVS. Inde est سَوِي
aequalis ἔ̄ par fuit alteri, coaequati inter se fuerunt,
Lev. 24. 22. Inde est aduerbium سَوِيًا aequaliter,
E Coran

Coran Súra 67, 26 : vel סוּא. עוּ. סוּא. עוּ. aequaliter x aequo, itemque סוּא עוּי אקמת או קעדת
TANTVNDem *michi est, num stem, an sedeam?* Arabicae vocis *س* vsus igitur minus fauet coniecturae LAKEMACHERI *in Observ. Philol. P. IX. Obs. I. §. 6.*

Sit tibi enixa laus, o auctor variarum linguarum & connexionis earum cum scientiis ipsis! Qui tot remediis cauisti, ne verbum TVVM nobis ignotum esset, faxis, vt omnis torpor expugnetur, nec vnquam elangueat studium nostrum, iussa tua *per virtutem FIDEI* exsequendi. Versatur prouidentia TVA non tantum circa originalem textum, sed etiam circa omnes eius in alias linguas versiones. Sit gloria huic TVAE erga gentes bonitati, quas discreuisti & contines linguis.

Sua cuique aeuo, & populo subsidia dilargiris. Donum mirabile est character ille hominum, residuum illud imaginis diuinae, FACULTAS LOQVENDI, qua spiritus spiritui patet. Donum mirabile est FACULTAS SCRIBENDI, qua beneficia TVA, per viros probos, dudum mortuos, nobis exhibita, licet in memoriam reuocare.

Sed accipe generatim gratias pro VARIETATE LINGVARVM. Etiam haec praeclarum donum TVVM est. Hac mones nos conditionis nostrae admodum limitatae. Mones, nos nondum in coelis esse. Hac demonstras magnam TVAM *potentiam ac prudentiam*; Siquidem ex paucis illis, quas nobis dedisti, 24 litteris, 50 billiones vocum, imo vero 1000 quinquilliones diuersarum Compositionum, & ultra, confici possunt. E 24. litteris igitur multo plures quam 24. linguae propullulant, varia coniunctione. Demonstras potentiam TVAM, OPIFEX SAPIENTISSIME! Ista enim tam multifaria praestas non nisi paucis, *decem* nempe, organis, quae loquelae destinasti, & quae alios praeterea ad scopos concurrere iussisti. Demonstrasti sic *praestantiam hominis*, qui certissime 50 billiones sonorum variare potest, quum bruta vni tenori vociferationis adstringantur; & aues, illae paucae sagaciores, non nisi paucissimis iisque breuissimis voeabulis efferendis aptae, & quidem post longam demum institutionem, inueniantur. Demonstrasti sic mentis TVAE *amplitudinem*, quippe vniuersas, quotquot sunt, & exsiterunt, linguas intelligis. Nulla vox est in ore nostro, quam non agnosceres. Magnus es, & omnia fecisti bona!

pag. 25. adde : 1612 *epistolas Johannis*, editore Bedwello,
p. 27. lin. penult. l. *saeculi*.

